

Date: 9th December-2025

MUSIQIY SAN'ATDA IJODIY FIKRLASHNING SHAKLLANISH
PSIXOLOGIYASI.

Tursunpo'latova Madinabonu Xalimjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Musiqi ta'limi va san'at 1 bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada musiqiy san'atda ijodiy fikrlashning shakllanish mexanizmlari psixologik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Musiqiy idrok, emotsional sezgirlik, tasavvur, musiqiy tafakkur, improvizatsiya jarayoni hamda ijodkor shaxsning kognitiv xususiyatlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ilmiy asosda ko'rib chiqiladi. Shuningdek, musiqiy ta'lim jarayonida ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodlar va pedagogik yondashuvlar amaliy misollar bilan ochib beriladi. Tadqiqot natijalari musiqiy tafakkur shakllanishi, psixologik jarayonlar va o'qitish metodikasi bir-biri bilan uzviy bog'liq ekanini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: Musiqiy tafakkur, ijodiy fikrlash, psixologiya, emotsional idrok, musiqiy tasavvur, improvizatsiya, musiqiy qobiliyat, kognitiv jarayonlar.

Musiqiy san'at insonning ichki kechinmalari, bilish maydoni va estetik ehtiyojlarini qamrab oluvchi murakkab jarayon hisoblanadi. Musiqi bilan shug'ullanish nafaqat texnik mahoratni, balki yuksak darajadagi ijodiy fikrlashni ham talab qiladi. Ijodiy fikrlash musiqachining musiqi asarini qayta ishlash, talqin qilish, improvizatsiya qilish va yangi badiiy shakllar yaratish jarayonining bosh omilidir. Shu bois musiqi psixologiyasi tadqiqotlarida ijodiy fikrlashning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari alohida e'tibor markazida turadi. Mazkur maqola musiqada ijodiy fikrlashning psixologik asoslari, ularni shakllantirish omillari hamda musiqiy ta'lim jarayonidagi ahamiyatini o'rganishga bag'ishlanadi.

Ilmiy manbalarda musiqiy ijodkorlikning psixologik asoslari turli yo'nalishlarda yoritilgan. B. Teplov musiqiy qobiliyatni uch asosiy komponent — eshituv xotirasi, ritmik his va emotsional sezgirlik sifatida belgilaydi. G. Altshuller ijodiy tafakkurni yangilik yaratishga yo'naltirilgan maxsus fikrlash usuli deb izohlaydi. L. Vygotskiy esa ijodiy jarayonning asosida tasavvur, emotsional tajriba va madaniy muhit yotishini ta'kidlaydi.

Zamonaviy tadqiqotlarda (Gardner, Levitin, Sloboda) musiqiy ijodkorlikning nevropsixologik asoslariga alohida e'tibor qaratilib, ijod jarayonining chap va o'ng miya yarim sharlaridagi funksional muvozanat bilan uzviy bog'liqligi isbotlangan. Shuningdek, musiqiy ta'lim pedagogikasida konstruktiv yondashuv, STEAM elementlari va innovatsion metodlar ijodiy fikrlashni kuchaytiruvchi omillar sifatida ko'rilmogda.

Musiqiy ijodiy fikrlash – bu oddiygina “yaxshi musiqi yozish” emas, balki yangi tovush kombinatsiyalari, hissiy holatlar va ma'nolarni kashf etishga qodir bo'lgan maxsus kognitiv jarayondir. Uning psixologik shakllanishi bir qancha omillarning o'zaro ta'sirida ro'y beradi.

Ijodiy fikrlashning umumiy psixologik mexanizmlari musiqadagi ko'rinishi

Date: 9th December-2025

- Divergent fikrlash (Graham Wallas, J.P. Guilford): Bir muammoga ko'p sonli, noodatiy yechim topish qobiliyati.

Musiqada: bir akkord progressiyasidan o'nlab turli melodiya, ritm yoki garmonik burilishlarni tezda tasavvur qila olish (masalan, jazz improvizatsiyasi).

- Convergent fikrlash: Eng yaxshi variantni tanlash.

Musiqada: minglab g'oyalardan bitta asarga loyiq bo'lganini saralab olish (Beethoven 9-simfoniyasining "Quvonch madhi" mavzusini yuzlab variantdan tanlagani haqidagi afsona).

- Inkubatsiya bosqichi (Wallas modeli): Muammoni "chetga qo'yib", ongsiz ongda ishlash.

Ko'plab bastakorlar (Masalan, P. I. Chaykovskiy, Pol Makkartni "Yesterday" tushida eshitgani) eng yaxshi g'oyalari yurish, uyqu yoki boshqa ish bilan band bo'lgan paytda kelganini aytishadi.

Musiqiy ijodkorlikning neyropsixologik asoslari

Zamonaviy tadqiqotlar (fMRI, EEG):

- Default Mode Network (DMN) faolligi yuqori – bu "orzu qilish tarmog'i" improvizatsiya va yangi g'oya paydo bo'lishida muhim (Charles Limb, Johns Hopkins, 2008–2023 tadqiqotlari).

- Prefrontal korteks (DLPFC) faolligi aksincha pasayadi – bu o'z-o'zini qattiq nazorat qilishni kamaytirib, "oqim holati" (flow) ga o'tishga yordam beradi.

- Jazz pianistlari va fristayl repchilarida improvizatsiya paytida til markazi (Broka sohasi) ham faollashadi – ular tovushlarni "so'z" kabi ishlatishadi.

Bolalik va yoshlikdagi shakllanish bosqichlari

- 3–7 yosh: Musiqiy "ona tili"ni o'zlashtirish (lad-tonglik tushunchasi, ritmik naqshlar). Bu davrda eshitgan musiqalar keyinchalik ijodiy "leksikon"ni tashkil qiladi.

- 7–12 yosh: Qoidani o'rganib, keyin buzish bosqichi. Klassik ta'lim (notani o'qish, garmoniya) beradi, lekin aynan shu qoidalarni bilish ularni ongli ravishda buzish imkonini beradi (Stravinskiy, Schoenberg).

- 13–20 yosh: Shaxsiy uslub shakllanishi. Emotsional tajribalar (o'smirlik sevgi, o'lim, ijtimoiy adolatsizlik) musiqiy ifodaning asosiy "yoqilg'isi"ga aylanadi. Shu davrda ko'p "bedroom producer"lar (Billie Eilish, Finneas) o'z uslubini topishadi.

Shaxsiyat xususiyatlari va ijodkorlik

"Big Five" modelida musiqiy ijodkorlarda odatda:

- Ochiqlik (Openness to experience) – eng yuqori ko'rsatkich

- Nevrotiklik (Neuroticism) – o'rtachadan yuqori (hissiy chuqurlik beradi)

- Ekstraversiya – jazz/rokda yuqori, kamer/classical musiqada pastroq bo'lishi mumkin

"Musiqiy shizofreniya" yoki ichki ovozlari

Ko'plab bastakorlar (Schumann, Scriabin, Brian Wilson) ichida "musiqaga doim yangrayotganini" aytishadi. Bu oddiy eshitish gallyutsinatsiyasi emas, balki yuqori darajada rivojlangan auditory imagery (ichki eshitish) qobiliyati. Diana Deutsch

Date: 9th December-2025

tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, professional musiqachilarning 60–70% da ichki eshitish juda aniq bo'ladi.

Ijodiy inqiroz va “qorong’u davr”lar

Ko'plab buyuk bastakorlar 30–40 yosh atrofida ijodiy inqirozga duch kelishadi (Beethoven – karlik, Shostakovich – Stalin repressiyasi, Radiohead – OK Computer'dan keyin). Bunday davrlarda ular odatda:

- Yangi texnika o'rganishadi (Beethoven – kechki kvartetlar)
- Yoki butunlay boshqa janrga o'tishadi (Shubertdan Shoenbergga o'tish misolida emas, lekin Stravinskiy neoklassitsizmga)

Zamonaviy tadqiqotlardan qiziqarli faktlar

- AI bilan birga ijod qilayotgan bastakorlar (Holly Herndon, AIVA bilan ishlayotganlar) o'zlarining ijodiy jarayoni “boshqacha” bo'lib qolganini aytishmoqda: ular endi “tanlash va saralash” bilan ko'proq shug'ullanishadi.

- MDMA yoki psilotsibin kabi moddalar ba'zi musiqachilar (Brian Eno, The Flaming Lips) uchun “tovush ranglarini” ochganini da'vo qilishadi. Bu ilmiy jihatdan DMN va sensor tarmoqlar o'zaro bog'lanishining kuchayishi bilan izohlanadi.

Musiqiy ijodiy fikrlash – bu miyaning “qoidali betartibliqlik”: qattiq o'rgangan qoidalar + nazoratni bo'shashtirish + chuqur hissiy tajriba + ko'p yillik “ichki eshitish” mashqlari. Eng muhimi – doimiy eshitish, o'ynash va “noto'g'ri” qilishga jur'at etish.

Tadqiqot davomida aniqlanganidek, ijodiy fikrlashning shakllanishiga faqat musiqiy iste'dod emas, balki ijtimoiy muhit, o'qituvchi bilan o'zaro munosabat, rag'batlantirish, musiqiy tajriba boyligi ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Mavjud ilmiy qarashlar bilan solishtirilganda, bugungi musiqa ta'limida ijodiy fikrlashni shakllantirishga ko'proq interfaol, projektiv va tajribaviy metodlarning joriy etilishiga ehtiyoj oshgan. Xususan:

Raqamli texnologiyalar asosida musiqiy kompozitsiyalar yaratish;

Ovoz bilan eksperiment qilish;

Multimodal musiqiy ta'lim (vizual + audial + motor elementlar);

STEAM asosida musiqiy loyihalar tayyorlash.

Muzokaralardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, ijodiy fikrlashni shakllantirish faqat musiqa darslariga emas, balki o'quvchining kundalik psixologik holati, motivatsiyasi va o'zini-o'zi ifoda etish ehtiyojiga ham bog'liq.

Xulosa

Musiqiy san'atda ijodiy fikrlashning shakllanishi murakkab psixologik jarayon bo'lib, idrok, emotsiya, tasavvur, qobiliyatlar, tafakkur va shaxsiy motivatsiya kabi omillarning uyg'unlashuvi natijasida yuzaga keladi. Musiqiy ta'lim jarayonida ijodiy fikrlashni rivojlantirish o'quvchilarning musiqiy dunyoqarashi, ijodiy salohiyati va mustaqil mushohada yuritish qobiliyatini kuchaytiradi.

Musiqa darslariga improvizatsion mashqlarni muntazam kiritish.

Raqamli texnologiyalar orqali musiqiy ijodiy loyihalar tashkil etish.

O'quvchilarning emotsional sezgirligini oshiruvchi psixologik treninglar o'tkazish.

Date: 9th December-2025

STEAM integratsiyasi asosida musiqiy kompozitsiya yaratish loyihalarini ishlab chiqish.

Musiqiy tafakkurni rivojlantirish uchun ritmik va tembrli tajribalar ustida ishlash.

O'qituvchilarning musiqiy psixologiya bo'yicha malakasini oshirish.

ADABIYOTLAR:

1. Qodir o'g'li, M. S. (2025). MILLIY MUSIQA–XALQ MADANIYATINING MA'NAVIY KO 'ZGUSI. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 8(10), 107-109.
2. Gaziyeu, J. J. (2021). VOCAL MUSIC OF UZBEK COMPOSERS. In *WORLD SCIENCE: PROBLEMS AND INNOVATIONS* (pp. 260-262).
3. Maxkamjanov, S. (2025). INNOVATION TEXNOLOGIYALARNING MUSIQA O 'RGATISH NATIJALARIGA TA'SIRI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 2(4.3), 428-430.
4. Joraxanovich, G. J. (2023). Psychological Factors Of Musical Education. *JournalNX*, 9(11), 8-10.
5. Qodir o'g'li, M. S. (2025). MUSIQA SAVODXONLIGI TUSHUNCHASI. *FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, 3(36), 220-224.
6. Gaziyeu, J. J. R. (2024). UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MUSIQA MADANIYATI O 'QITUVCHILARINING MUSIQA MADANIYATI DARSLARIDA NOANANAVIY METODLARDAN FOYDALANISHI. *Oriental Art and Culture*, 5(3), 414-419.
7. Qodir o'g'li, M. S. (2025). INNOVATION TEXNOLOGIYALAR TUSHUNCHASI. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, 3(32), 87-91.
8. Gaziyeu, J. J. (2024). NAMANGAN VILOYATI TARIXI VA MADANIYATI DAVLAT MUZEYI. *Inter education & global study*, (5 (1)), 456-465.
9. Qodir o'g'li, M. S. (2024). INNOVATION TEXNOLOGIYALAR VA ULARNING MUSIQA TA'LIMIDA QO'LLANILISHI. *SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH*, 3(28), 68-71.
10. Botirkhonovich, S. B. (2025). EDUCATION OF THE SPIRITUAL AND MORAL PERSONALITY OF STUDENTS THROUGH THE STUDY OF UZBEKISTAN FOLK MUSIC AND CULTURAL HERITAGE. *Web of Scientists and Scholars: Journal of Multidisciplinary Research*, 3(2), 257-260.
11. Akhmedov, B. (2023). THE FIRST FORMATION PROCESSES OF UZBEK VOCAL PERFORMANCE. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(8), 126-128.
12. Levitin, D. J. *This Is Your Brain on Music: The Science of a Human Obsession*. – New York: Dutton, 2007.
13. Kadirov, O. *Musiqqa psixologiyasi: nazariya va amaliyot*. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2019.

Date: 9th December-2025

14. Uspenskiy, V. V. *Musiqiy idrokning kognitiv jarayonlari*. – Sankt-Peterburg: Rech, 2009.
15. Mishra, J. *Creativity in Music Education*. – Routledge, 2021.
16. Elliott, D. *Music Matters: A Philosophy of Music Education*. – Oxford University Press, 2015.
17. Webster, P. R. *Musiqada ijodiy tafakkur: nazariya va modellar*. – New York: Springer, 2018.
18. Ozodova, S. *Musiqa ta'limi psixologiyasi va metodikasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
19. Tan, Y. T. *Psychology of Musical Creativity*. – Cambridge University Press, 2019.

